KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Valéria Betáková, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, Ján Matejčík, Ivan Masár, Ján Oravec, Konštantín Palkovič, Jozef Ružička, Ján Sabol, Elena Smiešková, Milan Urbančok

Toto číslo zredigoval Ján Horecký

VÝKONNÝ REDAKTOR

Ivan Masár

REDAKCIA

Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA, ROČNÍK 5 — 1971 — ČÍSLO 1

OBSAH

J Oravec, Spojka *kým* . . 3

Hlasy o slove

M. Rúfus, Hviezdoslav . . 8

***

Čítame Slovník slovenského jazyka 10

F. Kočiš, O smerovom význame predložky *mimo* . . 14

M. Marsinová, Informatika a čo s ňou jazykovo súvisí 18

K. Habovštiaková, Novinoveda, novinovedec . . 20

Diskusie

G. Povala, Ešte o názvoch osôb v rodinnom a príbuzenskom pomere 22

J. Antalík, Názvy osôb v rodinnom a príbuzenskom pomere 24

Rozličnosti

Aktuality z právnickej terminológie. Š. Sabol 25

Nadbytočná predpona. Š. Peciar 27

Transfer, transferná listina. M. Považay 27

Správy a posudky

Zahraniční slovakisti už po šiesty raz v Bratislave. J. Bartoš 29

Spytovali ste sa

Zemiaky s modrou oblohou. M. Pisárčiková 30

Žeriavničiek, nie žeriavníčok. Š. Michalus 32

KULTÚRA SLOVA

1971

ROČNÍK 5

ČASOPIS PRE JAZYKOVÚ KULTÚRU A TERMINOLÓGIU ● ORGÁN
JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

KULTÚRA SLOVA

Časopis

pre jazykovú

kultúru

a terminológiu

Orgán

Jazykovedného ústavu

Ľudovíta Štúra

SAV

REDAKČNÁ RADA

E. Bajzíková, doc. V. Betáková, CSc., PhDr. G. Horák, CSc., prof. PhDr. J. Horecký, DrSc., PhDr. J. Kačala, CSc., doc. PhDr. J. Matejčík, CSc., I. Masár, doc. PhDr. J. Oravec, DrSc., PhDr. K. Palkovič, prof. PhDr. J. Ružička, DrSc., člen korešpondent SAV, PhDr. J. Sabol, E. Smiešková, M. Urbančok

VÝKONNÝ REDAKTOR

Ivan Masár

REDAKCIA

Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA

ROČNÍK 5 — 1971 — ČÍSLO 1

Spojka kým

JÁN ORAVEC

O spojke *kým* základné poučenie nájdeme v Morfológii slovenského jazyka a písalo sa o nej i v našom časopise.[1] Vraciame sa k nej znova, lebo sa nám vidí, že sa neprávom obchádza a nahrádza zámennými výrazmi *zakiaľ, dokiaľ, zatiaľ čo*. Okrem toho treba poukázať na jej rozsiahle možnosti a vyjasniť otázku záporu v prísudku vety, ktorú uvádza.

Spojka *kým* patrí k základným časovým spojkám. So základnou spojkou *keď* tvorí jadro časových spájacích výrazov. Spojka *kým* vyjadruje časový priebeh; na rozdiel od nej spojka *keď* tento príznak nemá, preto sa jej význam chápe tak, akoby vyjadrovala časový bod, porov. vety nimi uvedené: *Keď som bol malý . . . / Kým som bol malý, púšťal som sa s ním do hádky.* (Tajovský). Tento základný príznak sprevádza spojku *kým* stále, i keď dakedy v zastretej podobe, keďže spojka *kým* ako základná spojka má už veľmi široký a gramatikalizovaný význam.

Z toho, že spojka *kým* vyjadruje čas v priebehu, vyplýva, že sa najviac používa na vyjadrovanie súčasného priebehu vedľajšieho deja s hlavným. Význam súčasnosti je hlavným významom spojky *kým*. Býva často podčiarknutý v hlavnej vete odkazovacími výrazmi, napr. *zatiaľ, za ten čas, za celý čas, po celý čas, vždy . . .*, ktoré utvárajú s ňou súvzťažné dvojice: *kým — zatiaľ, kým — za ten čas, za ten čas — kým, kým — za celý čas, za celý čas — kým, po celý čas — kým, vždy — kým . . .*

A *kým* pán Beran pochvaľuje plzenčinu — a to nie iba rečou —, *za ten čas* on vynakladá všetko, aby pripútal pozornosť nesmierne roztržitej Boženy.

---

[1] Pozri F. Sabol, *Viac úcty k vyjadrovacím spôsobom našich predkov*, KS 4, 1970, 146—148.

(Kukučín) — Prilákala cipku a *po celý čas, kým* tá zobala, obe deti tancovali a skákali okolo nej ako okolo bôžika (Šoltésová) — *Vždy* si mi závidel, *kým* bolo čo. (Kukučín)

Trvanie súčasného priebehu dvoch dejov sa dakedy v hlavnej vete naznačuje kvantitatívnymi výrazmi:

Kým z domu sem prišiel, dve fajky vyfajčil. (Kukučín) — Žena desať ráz muža oklame, *kým* on ju raz. (príslovie)

Kvantitatívny výraz sa môže stať jadrom výpovede pri slovese *trvať* a gramatický podmet k nemu tvorí vedľajšia veta so spojkou *kým:*

Trvalo to dlho, *kým* sa ozval. (Tatarka) — Trvalo to chvíľu, *kým* sa prebrodila cez rieku. (Chrobák)

Význam súčasnosti je zreteľný nielen pri slovese *trvať,* ale aj pri mnohých iných okruhoch slovies: pri slovesách existencie, pri stavových slovesách, pri slovesách, ktoré vyjadrujú existenciu a činnosť spolu (typ *bačovať, furmančiť),* pri slovesách z okruhu *čakať* a pri všetkých činnostných slovesách.

Ale ty kuj železo, *kým* je horúce. (Čajak) — Taká neprávosť, *kým* ona žila, nikdy sa nestala v jej dome. (Timrava) — Tam sa utajil, *kým* lekár prešiel. (Hečko) — Dosť sme sa mu nadodávali, *kým* si tu kraľoval. (Skalka)

Význam súčasnosti sa zdôrazňuje zriedkavejším variantom *kýmkoľvek:*

I u nás je darmo o spojení s ďalekým svetom, o mori vykrikovať, *kýmkoľvek* sa v takýchto okolnostiach nachodíme, v akých sme. (Štúr)

Priebehový význam spojky *kým* ju vylučuje z takých časových súvetí, kde sa výslovne mieri na časový bod. Nemožné sú najmä súvzťažné spájacie dvojice: *odvtedy — kým, po tom — kým, potom — kým.* Možné sú však také súvetia, kde sa aspoň čiastočne uplatňuje význam súčasnosti. Také sú najmä časové súvetia, v ktorých vedľajšia veta vyjadruje okolnosť, po ktorú trvá dej hlavnej vety, t. j. akoby koncový úsek súčasnosti. Koncový úsek sa občas naznačuje i v hlavnej vete.

Najzreteľnejšie sa vyjadruje odkazovacími výrazmi: *dotiaľ, dovtedy, do tých čias, do toho času, po ten čas,* ktoré tvoria so spojkou *kým* súvzťažné spájacie dvojice *dotiaľ — kým, dovtedy — kým, do tých čias — kým . . .*

Učili sa ju *dotiaľ, kým* si ju každý osvojil. (Tomaščík) — Deti spolu rástli až *dovtedy, kým* sa robotníci tehelne nevzpriečili a nepýtali väčšie platy. (Moric) — *Do tých čias* ti budem rozprávať, *kým* ti choroba neprejde. (Jančová) — Na strane maloletého je právny úkon neplatný *až do toho času, kým* ho poručník neschváli. (Luby)

Inokedy sa následnosť deja hlavnej vety po vedľajšom deji naznačuje dokonavým vidom prísudkového slovesa vo vedľajšej vete.

Kým vyhráš groš, utratíš dva. (príslovie) — Dlhú chvíľu ešte žmúria, *kým* sa rozhľadia. (Tallo)

Prechod medzi obidvoma významami spojky *kým* je pozvoľný, v daktorých súvetiach ťažko rozhodnúť, o ktorý z významov ide, porov. *Fŕkali, kým (= zakiaľ i dokiaľ) vodička stačila.* (Ondrejov) — *Ber sa, kým ti pekne vravím!* (Timrava)

Druhý časový význam spojky *kým* (význam predčasnosti) sa zvýrazňuje i jej odvodeninou *dokým:*

Dokým žijem, gerpfas nemá čo hľadať v mojej garbiarni. (M. Krno)

Pri význame predčasnosti sa žiada riešiť otázku záporu v prísudkovom slovese, napr. v takých súvetiach ako *Museli sme čakať, kým seno u s c h l o / kým seno n e u s c h l o .*

Hneď na začiatku treba odmietnuť názor, že po spojke *kým* musí nasledovať záporné sloveso, i pozmenený názor, že záporné sloveso je základným výrazom. Podobný stav je napr. po vzťažnom príslovkovom zámene *dotiaľ* v západoslovenskom nárečí, preto ho príslušníci tohto nárečia, ktoré spojku *kým* nemá, prenášajú i do spisovných prejavov.

Po spojke *kým* spravidla býva kladné sloveso. Použitie záporného slovesa po nej umožňuje z jednej strany vetosled, z druhej modálnosť slovesa.

Časová veta so spojkou *kým* síce môže stáť na začiatku i na konci súvetia — podobne ako iné príslovkové okolnostné vety — ale keďže uvádza predčasný dej, má základné postavenie na začiatku súvetia. V tejto polohe má vždy prísudkové sloveso kladné:

Kým vypriahol, už bol so ženou známy. (Kukučín) — *Kým prišiel* domov, ohlásil sa aj hlad. (Horák) — *Kým* v pitvorci *navarila,* vstali i deti. (Tajovský)

Aj v postavení na konci súvetia veta so spojkou *kým* má kladný prísudok, ak sa jej obsah nezdôrazňuje. Vidieť to dobre v súvetiach, kde hlavná veta má prísudkové sloveso dokonavé, prípadne i s dôrazom na kvantitu deja *(načakať sa, počkať si, dlho čakať, natrpieť sa, natrápiť sa, narobiť sa, trvať . . .):*

Počkala, *kým* dojedol obed. (Moric) — Ešte celý deň budem musieť stráviť, *kým* ju uvidím. (M. Figuli) — Otec je povinný dieťa vydržiavať až do toho času, *kým* sa stane primeraným spôsobom zamestnania schopným. (Luby) — Koľko si sa natrápil, *kým* si naťahal toľko koreňov. (Kukučín)

Zápor v týchto prípadoch alebo slúži na zdôraznenie (výnimočne):

Ja však, prisadnúc ku kamarátovi, poupchával som ho dobre perinou a počkal, *kým* mu to žena všetko *neprichystala*, a musel vypiť dva hrnce horúceho čaju. (Tajovský)

alebo pôsobí priam neústrojne:

Spať nie veľmi mohol, ale i aby si obriadil v dome, *kým nepôjde* murovať na dedinu.

Iný stav vykazujú súvetia s nedokonavým prísudkom v hlavnej vete. Tu po spojke *kým* stáva záporné sloveso častejšie. Treba však doložiť, že i tu je prostriedkom dôrazu a expresivity.

Jednal sa, *kým neodjednal* ešte šesták na miere. (Kukučín) — Stála nado mnou, *kým* som to *nespravila*. (Jančová) — Museli sme čakať, *kým* ju *neodpratali*. (A. Bednár) — Ale aby Samko nezaspal, zhovárali sa, *kým sa nepočalo* brieždiť. (Tajovský)

Ako tu zápor slovesa súvisí s expresivitou, to dokazujú i záporné vety po spojke *kýmkoľvek*, ktorá je expresívnym variantom spojky *kým:*

Potom pripája, píli, zdiera z tela zvona, *kýmkoľvek nedostane* hlas, ktorý sa má z neho rinúť podľa predpisu. (Horák) — Oháňal by sa chvostom, pchal sa do kosodrevia, v najhoršom prípade začal by bzikať, *kýmkoľvek by sa nezbavil* neodbytného *sršňa*. (Chrobák) — Ivan horlivo pošinuje sa ďalej na stranu, *kýmkoľvek si* otec k nemu *nesadne*. (Šoltésová)

Dakedy v takomto expresívnom použití spojky *kým* pristupuje cieľový (účelový) odtienok, ktorý sa naznačuje práve záporným slovesom:

Ja som tvrdá hlava, berte sa, *kým si* to *nerozmyslím*. (Tallo)

Tu vedľajšia veta značí: *aby som si to nerozmyslel; lebo si to ešte môžem rozmyslieť.*

Keď je v hlavnej vete záporný prísudok, mechanicky nastupuje zápor vo vedľajšej vete.

Spať *nepôjde, kým nevysliedi*, kde je ten tretí. (Hečko) — *Nesmieš* písať, *kým* celkom dobre *nevidíš*. (Jančová) — *Kým* nás *nebudú* palicami po hlavách *trieskať, nedostaneme* rozum. (Karvaš)

Spojka *kým* má ešte jeden, t. j. tretí, dosť zriedkavý význam, ktorý sa častejšie vyjadruje spojkami *ako, čo*. Mohli by sme ho nazvať významom časovej následnosti. Tento význam svedčí o tom, že spojka *kým* sa stáva abstraktným spájacím prostriedkom so širokým záberom, lebo stojí najďalej od významu súčasnosti. Býva zdôraznený vo dvojiciach *skôr nie (ne-) — kým, prv nie (ne-) — kým*. Je akoby zrkadlovým obrazom významu predčasnosti. Namiesto kladného vyjadrenia koncového úseku spájacou dvojicou *dotiaľ — kým* nastúpilo záporné vyjadrenie s dvojicou *skôr nie (ne-) — kým*.

Tou cestou pôjdem, no neprídem *prv, kým* hnev — ním srdce vrie a horí líce — *nevlejem* v holubičie státisíce... (Jesenský)

Aj tento význam je doložený v spisovných prejavoch a vývinom sa dostal i do kladných viet:

Len som ešte slovo prišla povedať svojmu synovi, *kým* by odišiel. (Tajovský) — Hodnú chvíľu stáli predo dvermi, *kým* sa odvážili zaklopať. (Horák) — Tento vojak, *kým* na seba natiahol uniformu, bol celkom slušným človekom. (Jančová)

Má ho i expresívny variant *kýmkoľvek:*

Kýmkoľvek posledný sneh nezmizol, trvalo toto nebezpečenstvo. (Figuli)

Bokom od časových významov stojí význam protikladu, kontrastu. Vznikol síce zo základného významu súčasnosti, niektoré prípady časový odtienok aj pripomínajú, napr.

Hladí ich dlaňou a bezmyšlienkovite sa s nimi laská, *kým* ony ticho pradú a obtierajú sa o jej sukňu. (Chrobák)

No väčšina prípadov už od časovej oblasti abstrahuje a jednoducho zvýrazňuje hocijaký rozdiel dvoch priradených dejov alebo stavov a vlastností, skoro ako priraďovacie spojky *ale, zato, zasa.* Synonymita s nimi ju zaraďuje medzi priraďovacie spojky. Používa sa bežne i v odbornom štýle.

Rozdiel medzi objektívnym a subjektívnym právom spočíva v tom, že objektívne právo je pravidlom, *kým* právo subjektívne oprávnením alebo povinnosťou danou týmto pravidlom. (Luby)

Nevidíme nijaký dôvod nahrádzať túto spojku prevzatým zloženým výrazom *zatiaľ čo,* naopak všetky dôvody svedčia za spojku *kým.* Spojka *kým* je domáci výraz a dá sa ďalej zdôrazňovať odkazovacím zámenom *zatiaľ (kým — zatiaľ),* porov.

Kým Mišova mať hrdinsky zápasila, *zatiaľ* Hana zbabelo ustúpila. (Jančová)

Prevzatý výraz *zatiaľ čo* sa ďalej zdôrazňovať nedá, lebo by vznikol neorganický komplex ‚zatiaľ čo — zatiaľ'. V dlhších súvetiach, v súvetiach s vloženými vetami a pod. odkazovacie slovo *zatiaľ* je pre zrozumiteľnosť súvetia potrebné alebo priam nevyhnutné:

Kým buržoázna literatúra kreslila macochu ako nepriateľa detí, ktoré ostali po prvej matke, *zatiaľ* Musatov opisuje macochu ako starostlivú opatrovateľku detí. (Moric)

Keď v súhrne pozorujeme všetky možnosti spojky *kým,* oprávnene ju môžeme zaradiť medzi základné časové spojky. Okrem základného významu súčasnosti vyjadruje ešte časovú predčasnosť a následnosť. Vo

všetkých týchto významoch ju môžu ďalej spresňovať pomocné ukazovatele a utvárať s ňou dvojice *zatiaľ — kým, dotiaľ — kým, prv — kým.* V prvých dvoch významoch ju spresňujú i jej odvodeniny *pokým, dokým.* Vo všetkých troch časových významoch na zdôraznenie sa môže použiť jej expresívny variant *kýmkoľvek.* Zo základného významu súčasnosti sa vyvinul význam protikladu, blízky priraďovacím spojkám *ale, zato, zasa.* Aj význam kontrastu sa ďalej môže zdôrazniť súvzťažnou dvojicou *kým — zatiaľ.* Toto jemné funkčné rozlíšenie významov a rozsiahle možnosti kombinovať sa, zosilňovať a spresňovať predurčujú spojku *kým* na to, aby sme ju používali častejšie ako doteraz.

HLASY O SLOVE

Hviezdoslav

Hviezdoslava ako básnika s vrúcnym vzťahom k rodnej reči sme si v našom časopise pripomenuli už niekoľko ráz. A znova sa k nemu vraciame zasväteným slovom M. Rúfusa ako k tvorcovi básnickej reči slovenskej. (V upravenej podobe sme článok prevzali z bibliofílií k XV. Hviezdoslavovmu Kubínu.)

Meno, ktoré príslušníkovi tohto národa ihneď pripomenie jeho školské lavice. Čítanku. A naspamäť učené verše. Tatry naše, Tatry slávne... Alebo: Ó, mládež naša, tys' držiteľkou rána... Podľa úryvkov, ktoré sa z diela memorovali, dali sa rozoznať generácie, ba dokonca i školy. Po päťdesiatych rokoch väčšinou už len: K ľudu, k ľudu, mládež moja... A: K vám, urodzeným veľkomožným... Meno také povedomé, že sa popri jeho zvuku hneď objavovala baťkovská tvár jeho nositeľa a bodkovaná modrá mašľa.

Čo o tom všetkom dnes povedať? Odhrnúť rúško a pozrieť sa, čo je za ním? Predovšetkým vyhneme sa súvahe a súčtu biograficky a bibliograficky doložených faktov. Bežnému súčtu od Básnických prvosienok po Krvavé sonety. Súčtu miest a mestečiek: Vyšný Kubín, Kežmarok, Námestovo atď. Nechajme to bokom. To sa aj tak už toľkokrát povedalo a toľkokrát sa to ešte povie budúcim. Hovorme o niečom inom. O slovenskom Prometeovi, povedzme. O Jánovi Krstiteľovi básnickej reči slovenskej. O jeho drsnom, o oravské kamene zadŕhajúcom Jordáne. Ako v ňom stál, nie po kolená, až po hrdlo, z ktorého mu vyvieral, ťažko a zároveň náhlivo, nespútane, bičovaný invenciou, robustným talentom básnika; vyvieral mohutný a predsa na toľkých miestach ne-

splavný ako jeho Váh a ešte viac jeho Orava. Tento zápas s jazykom, boj veľkého hrnčiara o obyčajnú hlinu, jej vytváranie takmer z ničoho bol doslova heroický. Viezol svoj náklad na druhú stranu Léthé po takom tenkom ľadíku jazyka a kultúry poviazaného národa, až sa nad tým po storočí zastavuje dych. Znovu tú cestu s ním v duchu opakujete, cítite v jeho texte váhu jeho myšlienky a už dopredu sa trápite, aké asi slová sa mu podarí pre ňu vylámať z národa tvrdého a mlčiaceho ako kameňolom. Viete, koľko asi treba úsilia na to, aby sa klenba národného jazyka posunula nad jeho bytím hoci o milimeter dopredu, nad a za jeho doterajšiu skúsenosť a je pre vás takmer neuveriteľné, ako ju mohol tento tak okrúhle vyzerajúci pánko, čudácky námestovský advokát, odľud a večne zamračený, ako ju mohol vztýčiť nad jeho obzor a posunúť o toľký kus. Robil to azda na tých večných prechádzkach poza Námestovo a poza Kubín, na prechádzkach, pri ktorých vyzeral taký uzavretý a taký nevľúdny, že si naň prstom ukazovali ako na čudáka a kričali naň deti, až sa musel ohnať palicou?

Veľký exulant svojho okolia. Samotár, žijúci poza svoj vonkajší svet, poza, ako na tých prechádzkach. V rozhovore s nikým iným ako s duchom národa, ktorému sa na ulici zdal byť čudácky a smiešny. Básnik bez spoločnosti, ktorá by prijímala jeho dielo, komunikovala s ním. Hlas volajúceho na púšti, ako sa trpko autoštylizoval. Zastrčený vlastenec? Viac. Veľký duch, odsunutý na samý severný okraj svojho etnika, zdanlivo nikomu nepotrebný a nikým nevzývaný a nevyzývaný k činu. Jeho obcovanie s národným kolektívom sa dialo skutočne iba v pomyslovej oblasti ducha, hlboko vo fyzickej samote a odlúčení. Čo vedel o jeho bytí, nabral akosi cestou, za mlada. Potom už len na základe týchto skúseností projektoval do predstavy, slovami skladal drobné, ale presné domino pomyslového sveta, ktorý však bol taký autentický, že sa práve z neho učili celé generácie o tom skutočnom svete, ktorý žil jeho ospalý, pridusený národ, jeho ospalá i pod zemianskym erbom sedliacka či polosedliacka spoločnosť. Jej stigmy nájdete v jeho kraji i dnes. Povie sa mestečko. A mestečko sa skladá z dreveníc a je pokryté šindľom. Sčasti ešte dnes. Aké to mohlo byť vtedy, keď cezeň chodieval? Aký to musel byť silný a univerzálny duch, keď i cez šindľovú hradbu periférie, cez hradbu osamenia a predsudkov, ktoré obklopujú každého samotára, vyčleňujúceho sa z kŕdľa, keď cez to a ponad to všetko vedel ostať v priamom a nepretržitom spojení nielen s vlastným národom, jeho mýtom, ale s celým svetom, ba skrze prírodu s celým kozmom. Jeho rozhovory s Bohom nebývali ustrašenou prosbou spovedelnej duše. Vedel mu povedať aj trpké tvrdé slovo a ešte tvrdšie slovo vedel adresovať jeho veľkňazom. Stihol objať všetko. Od kozmu, hviezd až po Zuzanku Hraškovie a jarný podbel tmavom na úhore. Poznal mágiu epického deja i nehybnú veľkosť lyriky, bystrú, rýchlo tečúcu zhovorčivú i tichú hlbokú zátoňu.

Zrejme chcel, ako povedal iný básnik, „sláviť hviezdy", keď si dal také meno. Na hviezdy nebolo v jeho dobe príliš času. Ťažko sa ide ku hviezdám po takej hrboľatej a nevychodenej ceste, akou musel ísť on na úsvite reči. Jeho drsné úsilie pripomína podobné úsilie a drsnosť Janka Kráľa alebo Jána Hollého. Aj tam ako tu praskal detský odev jazyka na prsiach mocnej myšlienky. Príliš veľa toho bolo pod nohami, príliš veľa na ťažký krok po zemi a príliš málo

na let ku hviezdam. A tak pri všetkej jeho básnickej kozmológii je to hviezdoslav pozemský, človek tohto sveta, dokonca básnik jeho každodennosti, pokorný jedák jeho vozdajšieho chleba.

Na často nesplavnej rieke vtedajšej básnickej reči slovenskej jeho ťažký náklad sa kde-tu zachytil a uviazol, stojí tam a dnes žiada prejsť pešo proti prúdu, zájsť k nemu na kuse a tak ho prijať.

Nezabudnime však: ak v knihe starých dejov musel Mojžiš udrieť palicou na more, aby sa vytvorila suchá cesta — on musel udrieť prútom svojho génia po takmer suchej zemi, aby sa vytvorila prvá skutočná rieka básnickej reči, po ktorej k nám na svojej kraskovsky vzdušnej plachetnici konečne prišla poézia.

MILAN RÚFUS

* * *

Čítame Slovník slovenského jazyka

Pripomienky k jednotlivým heslám v SSJ, ktoré uverejňujeme na pokračovanie, sú výsledkom kolektívnej spolupráce týchto pracovníkov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra: J. Doruľu, L. Dvonča, F. Kočiša, Š. Michalusa, J. Oravca, V. Slivkovej, E. Smieškovej, M. Šalingovej a M. Urbančoka.[1]

chabzda — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo s významom „liečivá rastlina, baza čierna". V našom materiáli máme na tento význam slova *chabzda* okolo pätnásť dokladov (väčšina ich je z beletrie). Ukazuje sa, že je primeranejšie hodnotiť toto slovo ako neterminologické pomenovanie známej kernatej rastliny, ktorá má v botanickej nomenklatúre názov *baza čierna* (Sambucus nigra). Okrem toho je však pomenovanie *chabzda* aj botanickým termínom — pomenúva sa ním rastlina Sambucus ebulus.

Poznámka. 1. Uvedomujeme si, že z dorozumievacieho hľadiska je nevýhodné, keď sa tým istým slovom pomenúvajú dve veci z tej istej oblasti, lebo v istých situáciách — napr. pri nedostatočnom kontexte alebo pri nejednoznačnej situácii — môže vzniknúť nedorozumenie. Materiál však ukazuje, že by bolo umelým zásahom do skutočného stavu v jazyku, keby sme slovo *chabzda* vo význame „baza čierna" hodnotili ako nespisovné. Rovnaké hodno-

[1] Podrobnejšie pozri v 1. a 2. čísle prvého ročníka (1967) nášho časopisu.

tenie nám vychodí aj pre slovo *chabzdie* vo význame „porast chabzdy alebo bazy čiernej".

2. Slová *chabzda* a *chabzdie* sa bez poznámky uvádzajú vo všetkých doterajších vydaniach Pravidiel slovenského pravopisu.

chalupník — SSJ uvádza ako zastarané slovo s významom „domkár". Doklady ukazujú, že hodnotenie tohto slova nie je primerané. V príslušnom historickom období sa toto slovo na Slovensku nepoužívalo. Preto ani v archívnom materiáli niet naň dokladu[2]. V materiáli zo štúrovského obdobia máme na slovo *chalupník* jeden doklad zo Sokola (1867) a jeden na abstraktum *chalupníctvo* od M. M. Hodžu. V materiáli zo súčasného jazyka, ktorý slúžil za základ konceptu SSJ, dokladov na slovo *chalupník* pribúda a máme doklady aj spred necelých dvadsiatich rokov, z ktorých nevidno, že sa toto slovo využíva ako zastarané. Napr.: *Poznal blahobytný život bohatých sedliakov, trudný život dánskych chalupníkov*. (F. Tvrdoň) Slovo *chalupník* je novšia a nepotrebná výpožička z češtiny. Ukazuje na to aj slabá „rozvinutosť" tohto slova: máme doložené iba dve odvodeniny, a to príslovku *chalupnícky* a spomenuté abstraktum *chalupníctvo*. Nejestvuje napr. ani prechýlená podoba *chalupnica* alebo *chalupníčka* (v češtine je *chalupnice*). Naproti tomu od bežného domáceho ekvivalentu *želiar* máme tieto odvodeniny: *želiarka, želiarsky, želiarstvo, želiarčiť* a *želiariť*. Okrem slova *želiar* máme ešte synonymné *hofier* a zriedkavejšie, nie celkom ústrojné *domkár*. Svoje tvrdenie o hodnotení slova *chalupník* môžeme podoprieť ešte zaujímavým dokladom od Rázusa. V románe Svety (III, 2. vydanie, Mazáč, Praha 1931, str. 23) sa opisuje, ako sa delegácia občanov z Lesnej nevedela vo Viedni dohovoriť s jedným úradníkom, ktorý vedel iba po nemecky. Píše sa potom: *Tu príde druhý (úradník) a hovorí česky: Príďte sem zajtra o desiatej hodine! ... Na druhý deň pýta sa nás úradník, čo sú to tí urbarialisti, cenzualisti, kopaničiari, hofieri.* — Jeden člen lesnianskej delegácie spomenuté pojmy vysvetľuje a končí takto: *A hofieri alebo želiari — no, to sú u vás* (t. j. v Čechách — riedenie a poznámka naša) *chalupníci.*

---

[2] V Kamaldulskom slovníku z r. 1736 sa slovom *chalupník* prekladá slovo *calibata*. Význam tohto slova sa nám nepodarilo zistiť. Podľa všetkého však nejde o význam, aký majú slová *želiar* alebo *hofier*, lebo napr. Bernolák v svojom Slowári uvádza na tento význam takéto latinské ekvivalenty: *domuncularius, inquilinus, rusticus rure carens*. Inak výskyt slova *chalupník* v Kamaldulskom slovníku treba chápať ako priamy vplyv českých (resp. poľských) vzorov, ktoré sa používali pri jeho zostavovaní. O tom pozri v článku J. Skladanej, *Pramene Kamaldulského slovníka z Červeného Kláštora*, Nové obzory 13 (v tlači).

Slovo *chalupník* sa ako heslové slovo malo v slovníku uviesť obyčajným typom a jeho spisovné ekvivalenty *želiar, hofier* polotučne.

chámoriť sa — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „namáhať sa, pechoriť sa". Napriek tomu, že doklady máme iba od jedného autora (od Horáka), by sme toto sloveso so zreteľom na jeho silnú expresívnosť pokladali za spisovné so zriedkavým výskytom. Tak by sme hodnotili aj sloveso *chamrať sa* a *chamriť sa* v tom istom význame. Doklady máme od Timravy.

chamuľa — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s dvoma významami: 1. kaša; 2. niečo kašovité. Myslíme, že sa slovo *chamuľa* v obidvoch uvedených významoch pociťuje ako expresívne. Pri prvom význame možno myslieť aj na pejoratívnosť. Na tú ukazuje napr. tento doklad: — *Čo si navaril? — pýtal sa on. — Fučku, — vraví Marcinko. — Chamuľu?* (Švantner) So zreteľom na expresívnosť by sme slovo *chamuľa* v oboch významoch hodnotili ako spisovné a zriedkavé. Okrem Švantnera máme ešte doklady od Jesenskej a novší doklad od Hranka.

chaporiť sa — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „usilovať sa niečo dosiahnuť, niekam sa dostať, pechoriť sa". Ide o slovo so silnou expresívnosťou. V našom materiáli máme naň štyri doklady. Pokladáme za primerané hodnotiť ho ako spisovné slovo.

cháska — SSJ uvádza ako pejoratívne slovo s významom „zberba, čeliadka, háveď, banda". Ide o nie veľmi staré — a myslíme, že aj o nie celkom adaptované — prevzatie z češtiny. Ak by sme s istou adaptovanosťou so zreteľom na počet dokladov (máme ich okolo dvadsať) a zdanlivý[3] súvis so slovom *chasa*, ktorý napriek tomu, že je iba zdanlivý, môže zavážiť, predsa len rátali, myslíme, že slovo *cháska* treba označiť aspoň ako knižné a prevzaté z češtiny.

Poznámka. V SSJ sa nezachytáva druhý význam slova *cháska* „skupina (obyčajne detí)". Napr.: *Vám (Vianociam) hymnu nôti drobná cháska.* (Vajanský) Tento význam je zriedkavý, knižný, ale nie pejoratívny.

chlapecký — SSJ uvádza ako zastarané slovo. Je pravda, že zreteľná väčšina dokladov je od starších autorov, ale máme aj celkom nové doklady, ktorým slovo *chlapecký* kolorit zastaranosti nepridáva. Jeho po-

---

[3] Chybne sa uvádza v slovníku A. Jánošíka — E. Jónu, že *cháska* je zdrobnenina k slovu *chasa*.

užitie treba jednoznačne hodnotiť ako chybu. Najmä z rozboru v Slovenskej reči (VII, 1938/1939, str. 304) je jasné, že príčinou vysunutia slova *chlapecký* zo spisovnej reči nebola zastaranosť, ale hľadisko spisovnej normy. Konštatuje sa tam, že je to slovo tvorené neústrojne. Ako heslové slovo v slovníku ho bolo treba uviesť obyčajným typom a spisovnú podobu *chlapčenský* polotučne. Rovnako hodnotíme aj odvodené slová *chlapecky* a *chlapectvo*.

chľapnúť — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „udrieť, chlopnúť". Napriek tomu, že na toto slovo máme v našom materiáli iba tri doklady od Tajovského, hodnotili by sme ho ako spisovné, a to preto, že je expresívne a že je utvorené od zvukomalebného základu.

chľaptať, chloptať — SSJ v hesle *chleptať* uvádza ako nespisovné, nárečové slová. Za spisovnú sa teda pokladá iba podoba *chleptať*. Na podoby *chľaptať* a *chloptať* máme iba po jednom doklade (Kukučín a Ondrejov). Napriek tomu však myslíme, že je primerané hodnotiť ich ako spisovné zriedkavé slová, lebo ide o expresíva utvorené od zvukomalebných základov, ktoré nijaké formálne znaky nespisovnosti nemajú.

chliev — SSJ po značke pre frazeológiu uvádza ako nespisovné, ľudové frazeologické spojenie *prísť ako do chlieva* vo význame „bez pozdravu vstúpiť do miestnosti". Myslíme, že ide o spisovné expresívne (a hovorové) spojenie.

chlopka — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „chlopňa". Máme naň v našom materiáli iba jediný doklad od Šoltésovej: *V kudlatej hlávke dve hlúpe očká a vedľa nich hrubé mäkké c h l o p k y — ušká.* Opis sa týka dvoch šteniatok. Je zrejmé, že v uvedenom kontexte namiesto slova *chlopka* nemožno ako rovnocenné (a spisovné) postaviť slovo *chlopňa*. Milota a prítulnosť, s ktorou autorka šteniatka opisuje, by sa tým zotrela. Uvedený doklad ukazuje aj na to, že autorka slovo *chlopka* použila ako expresívne a na čitateľa tak aj pôsobí. So zreteľom na to by sme ho hodnotili ako spisovné zriedkavé (resp. ojedinelé) slovo.

chlopkať — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „jemne udierať, klepať, buchkať". Máme iba jediný doklad: *Cimbalista Gejza len tak z pasie c h l o p k á paličkami po cimbale.* (Ťažký) Napriek tomu by sme však sloveso *chlopkať* hodnotili ako spisovné zriedkavé slovo. Ide o slovo so zvukomalebným základom. Citoslovce *chlop,* od

ktorého je odvodené, sa v SSJ uvádza ako spisovné. Ako spisovné sa uvádza aj od toho istého základu utvorené sloveso *chlopnúť*.

O smerovom význame predložky mimo

FRANTIŠEK KOČIŠ

Pri tomto význame predložky *mimo* sa pristavujeme preto, že sú okolo neho isté nejasnosti v jazykovej praxi. Dalo by sa povedať, že predložka *mimo* je predložkou športových novinárov, že je takrečeno športovou predložkou. Pôvod tohto tvrdenia je zaiste každému známy. Veľmi dlho totiž trvalo, kým sa športová verejnosť naučila, že predložka *mimo* sa viaže s 2. pádom. Dlho bolo na vážkach, či hovoriť *mimo hru, mimo hraciu plochu* alebo (a to správne) *mimo hry, mimo hracej plochy*. (Výsledok vytrvalej a trpezlivej jazykovej výchovy sa ukázal a chceme veriť, že takto to bude aj s ostatnými nateraz boľavými miestami v slovnej zásobe.)

Vo vete *Lopta je mimo hry, mimo hracej plochy* má predložka *mimo* miestny význam a vyjadruje miesto „vonku, preč z niečoho, bokom od niečoho, inde".[1] Túto existenciu na istom mieste možno vyjadriť aj záporne s predložkou *na* a *v: Lopta nie je na hracej ploche, Lopta nie je v hre*. Miestny význam predložky *mimo* odpovedá teda na otázku *kde?* Smerový význam predložky *mimo* odpovedá na otázku *kade?* a vyjadruje túto špecifickosť smeru: proti, podľa, popred, okolo niečoho. Napr.:

Mimo nás bežia nesmierne ruské polia. (Tajovský) — Šiel som práve *mimo* admirálskeho voza. (Laskomerský)[2] — Koľko našich spisovateľov šlo *mimo* tejto novej skutočnosti. (A. Matuška)

Z uvedených príkladov vidieť, že predložka *mimo* neukazuje priamo cieľ smeru, istý bod, isté miesto, do ktorého niekto alebo niečo smeruje (napr. *lietadlo letí do Bratislavy, kameň padá na zem*), ale iba pohyb dakoho alebo dačoho v blízkosti dakoho alebo dačoho. Predložka *mimo* spolu so svojím podstatným menom alebo zámenom v páde vyjadruje

---

[1] *Morfológia slovenského jazyka*, Bratislava 1966, 662; J. Oravec, *Slovenské predložky v praxi*, Bratislava 1968, 165.

[2] Uvádzame podľa Morfológie slovenského jazyka, str. 662.

objekt (osobu alebo vec, prenesene i jav), okolo ktorého prebieha istý dej, istý pohyb vyjadrený príslušným slovesom. Túto situáciu možno jednoducho naznačiť takto:

smer pohybu

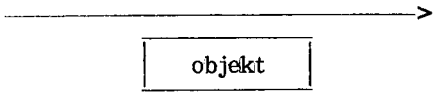

Nehybný objekt vyjadrený predložkovým spojením je iba orientačný bod, pomocou ktorého možno určiť smer pohybu vyjadreného príslušným slovesom, nie cieľ pohybu. Dej prebieha teda mimo, pomimo, vedľa niekoho, niečoho, popri niekom alebo niečom, popred niekoho, niečo. Vezmime si napr. posledný z uvedených príkladov: *Koľko spisovateľov šlo mimo tejto novej skutočnosti.* — Hoci ide o prenesený význam slovesa *ísť* i o abstraktný charakter spojenia *nová skutočnosť*, situáciu možno graficky naznačiť obdobne:

smer našich spisovateľov

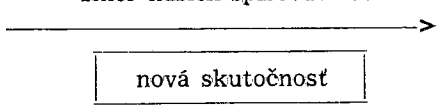

V jazykovej praxi sa pri využívaní smerového významu predložky *mimo* možno stretnúť aj s iným chápaním vzťahu deja vyjadrujúceho pohyb a objektu vyjadreného predložkovým spojením (s predložkou *mimo*). Pri počúvaní reportáže z jedného futbalového zápasu sme zaznamenali tieto vety: *Lopta sa dostáva mimo hracej plochy.* — *Odkopáva loptu mimo hracej plochy.* — Dodržiava sa tu síce správna pádová väzba (s druhým pádom), ale nazdávame sa, že táto predložková väzba sa nespája s vhodným slovesom. Slovesá *odkopávať, dostávať sa* vyžadujú odlišnú smerovú situáciu od tej, ktorú sme graficky naznačili. Táto situácia je tu približne taká: lopta je na hracej ploche, je v hre, no v istom momente hry ju hráč zle zasiahne a lopta letí z hracej plochy von, za hraciu plochu. Po dopade je už mimo hracej plochy. Situácia v grafickom naznačení:

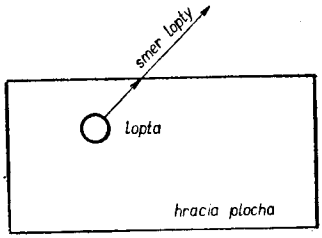

To značí, že lopta v istom bode prechádza z jednej plochy (hracej) na druhú (ktorá je okolo, mimo). V slovesách *odkopávať, dostávať sa* nevyhnutne sa predpokladá nielen smer, ale aj cieľ tohto pohybu lopty. Takéto určenie pohybu, teda prechod z jedného miesta na druhé, však predložkové spojenie *mimo hracej plochy* vyjadriť nemôže, lebo — ako sme uviedli — predložka *mimo* vyjadruje alebo miesto a statickú existenciu na tomto mieste, alebo pohyb vedľa, okolo objektu vyjadreného v predložkovom spojení.

Toto naše konštatovanie potvrdil aj mikroprieskum, keď niekoľko opýtaných ľudí na otázku, ako si priestorovo vysvetľujú vetu *Odkopáva loptu mimo hracej plochy,* odpovedalo v tom zmysle, že vykonávateľ odkopu sa nachádza mimo hracej plochy. Presnejšie syntakticky povedané príslovkové určenie *mimo hracej plochy* vzťahovali na subjekt, nie na objekt deja. Druhú možnosť výkladu — že sa to môže vzťahovať na smer lopty — vôbec nepripúšťali.

Mohlo by sa namietať, že vychádzame z hovoreného prejavu, náročného na rýchlosť informácie, a že je to skôr chyba v štylizácii ako vedomé a osobitné využitie predložky *mimo.* Nebude to tak, a to pre dve príčiny.

Po prvé niekoľko dokladov zo súčasnej literatúry svedčí o takomto využívaní predložky *mimo:*

Pozerá len tak do prázdna, akoby *mimo* tohto pozemského sveta. (Ondrejov) — Čosi z toho večného, z toho živého dostane sa *mimo* neho a začne sa akési úžasné vrenie. (Urban)

V prvom doklade je vonkajšia situácia syntakticky jednoznačne určená, ale predložkové spojenie *mimo tohto pozemského sveta* nevyjadruje adekvátne smer pohľadu, ktorý vychádza z tohto pozemského sveta a smeruje za jeho hranice. Opäť je tu pohyb z jedného ohraničeného miesta na druhé, teda pohyb s pretínaním hraničného predelu. Tento pohyb však predložka *mimo* nemôže vyjadrovať. V druhom doklade nie je vonkajšia situácia syntakticky jednoznačne vyjadrená. Spojenie *mimo neho* je pádovo homonymné, môže to byť spojenie predložky *mimo* s 2. pádom alebo spojenie tejto predložky so 4. pádom zámena *on.* Spojenie s 2. pádom by v tomto prípade adekvátne nevyjadrovalo pohyb znútra von. Spojenie so 4. pádom by však bolo gramaticky nesprávne, ale potvrdzovalo by našu domienku, že predložka *mimo* sa tu použila ako náhrada namiesto predložky, ktorá zjavne vyjadruje cieľ smerovania.

A to je druhý dôvod na pochybovanie o tom, že kolízia smerového významu predložky *mimo* s 2. pádom a slovesa vyjadrujúceho pohyb z jedného miesta na druhé nie je náhodná. Pravdepodobne i pri takých vetách ako *Odkopáva loptu mimo hracej plochy* si hovoriaci uvedomuje neprimeranosť predložkového spojenia v 2. páde, ale viaže ho spisovná norma. Mnohí však napriek poznaniu normy dávajú prednosť väzbe so

KULTÚRA SLOVA

INDEX

1970

ROČNÍK 4

VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

4. pádom. Z futbalového prostredia našli by sme na to zaiste dosť dokladov. Jeden príklad za všetky: *Poslal loptu mimo trávnik.* — Iný príklad z dennej tlače: *Úspechy univerzity prenikajú i mimo hranice našej vlasti.* (Večerník)[3] —) Sem by sme zaradili aj ustálené spojenie právneho charakteru *postaviť niekoho, niečo mimo zákona,* ktoré sa v praxi dosť často používa s akuzatívom:

V samotných USA postavili komunistickú stranu *mimo zákon.* (Pravda) — Sú návrhy, aby sa štrajky postavili *mimo zákon.* (Pravda)

Významový tlak slovesa vyjadrujúceho pohyb cez predel rozdeľujúci dve rozličné plochy (oblasti, sféry atď.) sa tu prejavuje v zmene pádu: miesto 2. pádu 4. pád. Akuzatív však nie je jedinou chybou v uvedených vetách. Podľa nášho názoru v prvom rade je tu na vine nesprávne používanie predložky *mimo.* Predložková väzba so 4. pádom celkom zreteľne ukazuje, že na mieste predložky *mimo* má stáť predložka, ktorá môže explicitne vyjadrovať práve pohyb cez predel, pohyb z jedného miesta na druhé. Najvhodnejšou predložkou v tomto zmysle je predložka *za: Poslal loptu za trávnik, Odkopáva loptu za hraciu plochu, Lopta sa dostáva za hraciu plochu, Úspechy univerzity prenikajú i za hranice našej vlasti* atď.

Ťažšie už by bolo hýbať ustálené spojenie *postaviť niekoho, niečo mimo zákona,* ktoré sa pravdepodobne utvorilo zo spojenia vyjadrujúceho statickú existenciu: *byť mimo zákona.*

Smerový význam predložky *mimo* vyplýva teda z jeho primárneho miestneho významu.[4] Vyjadruje pohyb subjektu prebiehajúci vedľa, pomimo objektu, popri objekte vyjadrenom menom pri predložke *mimo.* To je však jediný smerový význam predložky *mimo.* Pri slovesách vyjadrujúcich pohyb z jedného miesta na druhé cez predel ohraničujúci obe miesta predložka *mimo* je neadekvátna a spôsobuje často zmenu pádu proti platnej spisovnej norme.

---

[3] Doklad zo staršej literatúry: *A tretia rozliala pomyje mimo žľab.* (Záborský) — Tu však mohli pôsobiť aj iné jazykové vplyvy.

[4] J. Oravec, *Významová štruktúra prvotných predložiek,* Jazykovedný časopis XIX, 1968, 41 n.

Informatika a čo s ňou jazykovo súvisí

MARTA MARSINOVÁ

V Slovníku slovenského jazyka ani na príslušnom abecednom mieste v I. zväzku, ani v Doplnkoch VI. zväzku sa termíny *informatika, informatický* nevyskytujú. Nenájde sa tu ani staršia podoba termínu *informatika, informatistika,* ba ani v hesle *informácia* (I, 602), kde je prihniezdované aj adjektívum *informačný,* sa nestretáme s exemplifikáciami, ako sú napr. *vedecké, technické a ekonomické informácie, informačný technik, informačný spravodajca.*

Pretože nejde len o termíny obmedzené na úzky okruh odborníkov, ako o tom svedčia aj naše výpisky z dennej tlače, treba týmto termínom venovať i trochu pozornosti z hľadiska jazykového, lebo patria do slovnej zásoby súčasnej spisovnej slovenčiny.

Denník Pravda zo dňa 4. 6. 1970 na str. 2 písal o druhom vydaní *Terminologického slovníka z informatiky* a v týchto súvislostiach sa tu vyskytli aj spojenia s adjektívom *informatický (informatická terminológia, informatická literatúra),* ktoré sa takisto nenachádza v Slovníku slovenského jazyka.

Informácia, častejšie v mn. č. *informácie* je podľa SSJ (I, 602) „správa, poučenie, oboznámenie sa". Hoci slovník uvádza dostatok rozličných príkladov, nič sa nehovorí o terminologickom využití tohto slova. Tento stav sa dá pochopiť, lebo terminologické využitie slova *informácie* — i v oblasti informatiky najmä v množnom čísle — má svoje začiatky u nás až v šesťdesiatych rokoch, keď sa nielen pre vedecký výskum, ale aj pre výrobu začali zhromažďovať písomné, grafické a rozličné iné podklady o stave príslušných disciplín aj v cudzích krajinách, keď sa začali sústavne triediť a predkladať odborníkom ako základ ich ďalšieho výskumu. *Slovník cudzích slov* (Bratislava 1966, str. 486) naznačuje príbuzné terminologické využitie slova *informácia* v matematike.

Priekopník teórie o otázkach vedeckých informácií u nás Ing. M. Cigánik uvádza vo svojej knihe *Vytváranie a využívanie fondu informácií vo vede, technike a ekonomike* (Slovenské vydavateľstvo technickej literatúry, Bratislava 1964): „Dôsledná spoločenská deľba práce vo vede a výskume zrodila novú profesiu — predbežne nazvanú vedecké informácie ako samostatnú časť vedeckého procesu" (c. d., 9). Postupne sa rozširujú, ale aj triedia tieto informácie najmä pre oblasť výroby, a tak sa hovorí a píše o *vedeckých, technických a ekonomických informáciách.* Informácie v tomto odbornom zmysle sú poznatky, ktoré sa dostávajú do komunikačného procesu, ústneho alebo písomného, čiže statického

(porov. c. d., 19, 20, 21). Všetky druhy informácií môžu byť *vstupné* (t. j. tie, ktoré výskumné stredisko prijíma) alebo *výstupné* (ktoré komunikuje ďalej). Podľa toho, odkiaľ sa čerpajú alebo čomu slúžia, môžu byť *patentové* alebo *normalizačné*. Podľa určenia môžu byť *všeobecné* i *adresné* a pod. Tieto i podobné ďalšie spojenia treba doexcerpovať do slovníkového materiálu JÚĽŠ SAV z odbornej literatúry.

Pre teóriu, ktorá sa zaoberá výskumom informácií, ich triedením a hodnotením, uchovávaním a komunikovaním atď., používal sa u nás pôvodne názov *informatistika*. Tak to nájdeme aj v cit. Cigánikovej príručke na str. 10. Termín sa pokusne utvoril zo základu *informat-* (ako v adjektíve *informat-ívny)* príponou *-istika*, ako je napr. *lingvistika, štylistika, kazuistika, žurnalistika*, ale postupne sa ukázalo, že je oveľa vhodnejšia kratšia podoba s príponou *-ika* už aj vzhľadom na ďalšie odvodzovanie. Používajú sa preto teraz podoby *informatika — informatický* ako *matematika— matematický, genetika — genetický*. Kým napr. ešte v príručke J. G. Žatkuliaka *Základy samostatného štúdia informačných pracovníkov* (Slovenská technická knižnica, Bratislava 1966) sa stretáme s termínom *informatistika* (str. 16) i s adjektívom *informatistický (odborná informatistická príprava*, str. 15), M. Cigánik v príručke z r. 1968 *(Informačná analýza a fazetová klasifikácia)* používa už termín *informatika* (napr. str. 3), ako sme to našli aj v dennej tlači. V tomto zmysle dáva v poslednom čase úpravy aj jazyková poradňa i terminologické oddelenie JÚĽŠ SAV.

K heslu *informácia*, resp. *informácie* prislúcha nielen vo všeobecnom význame, ale aj terminologicky adjektívum *informačný*, napr.: *informačné stredisko* — spracúvajúce vedecké, technické a ekonomické informácie; *informačný pracovník, inžinier* — zamestnanec informačného strediska; *informačný záznam* — vypracovaný z literatúry podľa platných smerníc VTEI (vedecko-technicko-ekonomických informácií); *informačný spravodajca* — periodická alebo neperiodická publikácia strediska VTEI a pod.

Od vzťahového adjektíva *informačný* treba rozlišovať adjektívum *informatívny* s významom „poskytujúci informácie, údaje, oboznamujúci s niečím". Používa sa iba v spojení s neosobným substantívom. Napr. poznávanie nejakej veci môže byť informatívne alebo dôkladné, podrobné; aj informačný záznam môže byť informatívny alebo vyčerpávajúci.

Napokon je tu adjektívum *informatický*, ktoré prislúcha k názvu novej vednej disciplíny, k informatike, teda s významom „týkajúci sa informatiky, súvisiaci s informatikou: *informatická terminológia, informatická literatúra*, ale aj *informatický odborník* — odborník v informatike.

Záverom zhrnieme takto: Názov *informácie* a príslušné adjektívum *informačný* má v súčasnej spisovnej slovenčine aj charakter termínov

v súvislosti s rozvojom novej vednej disciplíny *informatiky* (zastar. názov *informatistika)*, ku ktorému prislúcha aj nové adjektívum *informatický*.

Novinoveda, novinovedec

KATARÍNA HABOVŠTIAKOVÁ

Medzi významné masovokomunikačné prostriedky patrí aj tlač. Jej význam sa zdôrazňuje i tým, že v ostatnom čase vzniklo i osobitné vedné odvetvie, zaoberajúce sa „učením o novinách". O tejto problematike zaujímavo uvažuje R. Lesňák v článku *Čo s učením o novinách našich.*[1]

S názvom *novinoveda* stretáva sa širšia kultúrna obec vari po prvýkrát, hoci v odbornej literatúre je už dávnejšie známy. Toto slovo nie je ani v Slovníku slovenského jazyka, ani v Dodatkoch k tomuto slovníku, ba nie je doteraz doložené ani v kartotéke pre Slovník spisovného jazyka. Súvisí to zaiste so spomenutou okolnosťou, že ide o nový vedný odbor, ktorý nemá ani vo svete ani u nás dlhšiu tradíciu. Veď samo vysokoškolské štúdium novinárstva existuje na Slovensku iba od r. 1952, a vlastne iba od tých čias utvorili sa i predpoklady pre teoretické rozvíjanie tejto disciplíny.

Proti termínom *novinoveda, novinovedec, novinovedný* (napr. *novinovedné sympózium)* nemožno mať z jazykového hľadiska námietky. Sú utvorené správne. Pridružujú sa k obdobne utvoreným starším termínom, ako *jazykoveda, jazykovedec, jazykovedný, prírodoveda, prírodovedec, prírodovedný,* resp. k novšiemu *umenovedec, umenovedný.*[2] Stavia sa tu iba otázka, aký je vzťah medzi termínmi *novinoveda — žurnalistika, novinovedec — žurnalista* a napokon i medzi dvojicou *žurnalista* a *novinár.*

Novinoveda má oproti slovu *žurnalistika* jednoznačnejšie vymedzený význam. Novinoveda je vedná disciplína zaoberajúca sa teoretickými otázkami novinárskej činnosti. Na rozdiel od slova *novinoveda* slovo

---

[1] *Matičné čítanie* III, č. 10 z 11. V. 1970.

[2] A. Keder, *K niektorým termínom typu umenoveda, umenovedec a ich odvodeninám,* ČSTČ II, 1963, 104—118.

žurnalistika má viacero významov. Podľa Slovníka slovenského jazyka[3] *žurnalistika* je 1. povolanie, činnosť novinára, novinárstvo; 2. teória a prax novinárskej činnosti ako vysokoškolské štúdium; 3. denná tlač, noviny. Styčné body medzi novinovedou a žurnalistikou sú teda iba pri druhom význame slova *žurnalistika*. Ibaže nejde tu o totožnosť novinovedy a žurnalistiky. Kým novinoveda má v popredí zreteľ teoretický, žurnalistika kladie dôraz predovšetkým na praktickú novinársku činnosť a iba sčasti aj na jej teóriu. Teoretický aspekt novinárskej činnosti skúma práve novinoveda a pracovníci v tomto vednom odbore nazývaní *novinovedci*. Žurnalisti — na rozdiel od novinovedcov — sú v prvom rade realizátori novinovednej teórie v praxi, sú to teda literárni pracovníci pravidelne prispievajúci do novín, zväčša zamestnanci redakcie novín alebo časopisu. So slovom *žurnalista* sa v tomto význame prekrýva domáce slovo *novinár*.

Čiastočná synonymita je i pri dvojici *novinárstvo* — *žurnalistika*. Podľa Slovníka slovenského jazyka prvé dva významy týchto slov sú totožné (1. povolanie, činnosť novinára; 2. teória a prax novinárskej činnosti ako vysokoškolské štúdium), pri treťom význame je rozdiel: *žurnalistika* sa uvádza i vo význame „denná tlač, noviny" a slovo *novinárstvo* vo význame „podnik dovážajúci, distribuujúci a predávajúci noviny". Treba však doplniť, že slová *žurnalistika, žurnalista* nadobúdajú v súčasnom jazyku i ďalší širší význam, ako majú slová *novinárstvo, novinár*. Zahrňujú totiž spravodajskú činnosť (resp. vykonávateľa tejto činnosti) nielen v novinách, v dennej a periodickej tlači, ale aj v rozhlase a v televízii. Všetky spomínané výrazy *(novinár — žurnalista, novinárstvo — žurnalistika)* sú spisovné. Rozdiel je iba v pôvode týchto slov (slová prevzaté z francúzštiny — slová domáce). Hoci sú tieto výrazy v Slovníku slovenského jazyka bez bližšieho štylistického určenia, predsa sa ukazuje, že v jazykovej praxi sa uprednostňujú slová *novinár, novinárstvo* (ako domáce) pred slovami *žurnalista, žurnalistika* (ktoré sú cudzieho pôvodu). Slová *žurnalista, žurnalistika* využívajú sa najmä ako nadradené pojmy (pre spravodajskú činnosť v tlači, ale aj v rozhlase a v televízii).

Uvedenými poznámkami chceli sme upozorniť na čiastočnú synonymitu a štylistickú diferenciáciu spomínaných výrazov, ako aj pripomenúť, že i slová *novinoveda* a *novinovedec* patria do slovenskej slovnej zásoby a bude ich treba v Slovníku slovenského jazyka doplniť.

---

[3] Bratislava 1965, V, 830.

DISKUSIE

Ešte o názvoch osôb v rodinnom a príbuzenskom pomere

GABRIEL POVALA

Nadväzujeme na článok A. Rak a *Názvy osôb v rodinnom a príbuzenskom pomere* (KS 4, 1970, 84-85), najmä však na výzvu redakcie zaktivizovať čitateľov Kultúry slova pri zbieraní vzácneho slovného bohatstva v našich nárečiach. Skôr, ako budeme komentovať niektoré názvy osôb v príbuzenskom pomere, ako sa ustálili v obci Pucov v okrese Dolný Kubín, pokladáme za užitočné uviesť horizontálnu i vertikálnu schému názvov a rodinných vzťahov. (Z technických príčin je na ďalšej str.)

Niektoré názvy načim doplniť týmito vysvetleniami: *Ňaňo* (u nás *ňeňo)* je intímne oslovenie otca. Významová stavba slova *synovec* je v nárečí našej obce oveľa bohatšia ako v spisovnom jazyku.

O názve *synovec* načim uviesť toto:

1. znamená bratov alebo sestrin, švagrov alebo švagrinin syn;
2. iné názvy toho istého pomeru (synonymá): *bratov (syn), sestrin, švagrov, švagrinin;*
3. dôsledne: *bratova (dcéra), sestrina, švagrova, švagrinina (dievka) ... bratove (deti), bratovo (dieťa).*
4. Slovo *neter* pred r. 1945 bolo absolútne neznáme.

   Namiesto neho bolo kde-tu počuť *vnučka.*

Braťánec je každé z detí (synov) pokrvných rodín v prvom pokolení navzájom.

Sesternica je každé z detí (dcér) pokrvných rodín v prvom pokolení navzájom.

Sváк: 1. význam: tetkin muž tak zo strany otca, ako aj matky; nie je pokrvný, len príbuzný;

2. význam: muž staršieho veku známy alebo neznámy, ktorého oslovujeme. Je to dôsledok prvého významu: *sváк* nie je pokrvný (je to iba známy alebo neznámy človek).

Rodina horizontálne (Tabuľka predstavuje pokrvné a príbuzenské vzťahy medzi osobami približne rovnakého veku.)

svat + svatka	svatovci	svat + svatka
švagriná + švagor = mužov brat švagor + švagriná = mužova sestra zolvica	manželia: muž + žena	ženin brat = švagor + švagriná ženina sestra = švagriná + švagor
stryná + strýk (otcov brat) svák + tetka (otcova sestra)	(deti) bratia a sestry	(matkin brat) ujko + ujčiná (matkina setra) tetka + svák
(deti) braťánec, sesternica	(súrodenci)	braťánci, sesternice (deti)

Pozn.: *Zolvica* čuť u staršej generácie.
Pri krste je *kmotor, kmotra* (u nás *chmotor, chmotra*), dieťa je *krstňa.*
Dever je už neznáme.
Súrodenci je len knižné.
Vokatívy: *švagre! strýku! ujko! sváku! tetko! kmotre!*

Rodina vertikálne (Tabuľka predstavuje generačné vzťahy; týka sa osôb, medzi ktorými je veľkový rozdiel 20—30 rokov.)

starý otec + stará mať	starí rodičia	starý otec + stará mať
otec, neňo = svokor + svokra svokrovci	rodičia	**tesť + testiná + mať** tesťovci
syn + nevesta	deti	zať + dcéra
vnuk vnučka vnúča	vnukovia vnúčatá vnúčence	vnuk vnučka vnúča

Pozn.: Stará mať = *starámka.*
Miesto *dcéra* viac čuť *dievka.*
Vokatívy: *mamo! matko! synu! synku!*

Názvy osôb v rodinnom a príbuzenskom pomere

JURAJ ANTALÍK

S vývojom príbuzenských vzťahov našich predkov utvárala sa i príbuzenská terminológia. Pomenovania osôb, ktoré sú v rodinnom alebo príbuzenskom zväzku, zachovali sa dodnes a vyjadrujú určité rodinné vzťahy medzi starším a mladším pokolením. V rôznych nárečových oblastiach sú tieto pomenovania odlišné. Mnohé z nich majú iné funkčné zaťaženie ako pôvodne, ba často sa jeden výraz stáva univerzálnym pre viaceré vzťahy. V našom príspevku predkladáme názvy osôb v rodinnom a príbuzenskom pomere zo Šariša, z obce Križovany v Prešovskom okrese.

Starý otec sa tu nazýva *dzedo,* stará matka *baba.* Ak žije prastarý otec, volajú ho *stari dzedo,* prastarú matku *stara baba.* Otec je *ocec,* matka *macer.* Pre súrodencov spoločný názov neexistuje, na bratov povedia *braca,* na sestry zasa *šestri.* Otcov i matkin brat je *ujko,* ich manželky volajú *cetka.* Takisto otcova a matkina sestra je *cetka,* manžel tej i onej je *ujko.* Zaujímavé je však, že deti bratov a sestier volajú *strične dzeci.* Synovia sú *strične braca,* dcéry *strične šestri.* Synovia otcovho i matkinho brata sú *bratranci,* dcéry *šesternice,* synovia otcovej i matkinej sestry sú tiež *bratranci* a dcéry *šesternice.* Bratov alebo sestrin syn je *šinovec,* dcéra je *neter.* Tieto pomenovania sa však používajú zriedka, sú pod vplyvom spisovnej výslovnosti. Častejšie sa hovorí *bratov sin, šestrina dziefka.* Sestrin manžel je *švoger,* bratova manželka je *švogerina.* Rodičia oboch manželov sa volajú *švekrove;* manželov otec je *šveker,* matka je *švekra,* manželkin otec je *šveker* a matka *švekra.* Rodičia manželov sú *svachove,* muž je *svach,* žena je *svachiňa.* Dcérin manžel v pomere k jej rodičom je *źec,* synova manželka v pomere k jeho rodičom je *nevesta.* Nevlastná matka je *macocha,* nevlastný otec *otčim.* Nevlastný syn je *pastorek,* nevlastná dcéra *pastorkyňa.* Deti z dvojakého manželstva volajú ojedinele *dvojaké dzeci.* Dieťa po smrti jedného z rodičov je *širota.* Ak má slobodná matka dieťa, nazývajú ho *kofran.* Posledné narodené dieťa v rodine je *poškrobek.* Detné deti sú *vnuci.*

Okrem tohto pokrvne spojeného príbuzenstva sú v rodine i osoby prijaté do príbuzenského zväzku vo funkcii krstných rodičov. Týchto volajú *chmotrove* a muž je *chmoter,* žena je *chmotra.*

Rodinu zväčša tvoria tri generácie: rodičia, deti a vnuci, ojedinele i štyri (najmä v starších „veľkorodinách", kde sa vydávali pomerne mladé dievčatá).

ROZLIČNOSTI

Aktuality z právnickej terminológie

Ostraha národného majetku?

Ostraha je termín českého pôvodu. Do slovenských textov preniká zrejme preto, že slovenský preklad *stráženie* celkom nevystihuje obsah českého termínu. Podľa českého znenia § 61 ods. 1 zák. č. 59/1965 Zb. medzi úlohy Zboru nápravnej výchovy patrí aj „ostraha a správa". Slovenská redakcia použila pri publikácii tohto zákona správny preklad *stráženie a správa.* Slovo *ostraha* nenájdeme totiž v nijakom dostupnom slovenskom slovníku, nájdeme iba *stráž* a *stráženie.* Keďže v danom prípade ide o činnosť, správny preklad českého názvu *ostraha* je *stráženie.* Lenže významová náplň čes. názvu *ostraha* je bohatšia ako náplň slovenského ekvivalentu *stráženie;* nejde tu len o stráženie, ale aj o ochranu v širšom zmysle. Ba podľa výskytu možno usúdiť, že dominuje tu skôr ochrana vykonávaná systémom strážnej služby, teda strážením. Len tak si možno vysvetliť, že ekonóm v Hospodárskych novinách použil v slovenskom texte podobu *ostraha* aj v súvislosti so správou národného majetku. Nešlo mu iba o ochranu v širšom zmysle, ale o ochranu spojenú aj s povinnosťou fyzicky ochraňovať tento majetok. Český termín *ostraha* s takou významovou náplňou, ako sme uviedli, mal by sa do slovenčiny prekladať ako *ochrana a stráženie.*

Odštepný, či odštiepny závod?

Máme dva typy závodov — odštiepne a pobočné. Odštiepne sa vyznačujú tým, že sa zapisujú do podnikového registra a majú väčšiu organizačnú samostatnosť.

V Hospodárskom zákonníku vydanom Osvetou (Bratislava 1964) sa uvádza sústavne tvar *odštepný.* Podobne aj v Učebnici hospodárskeho a pracovného práva (Bratislava 1965). Ale v slovenskej dennej i odbornej tlači sa striedavo vyskytuje prídavné meno *odštiepny* i *odštepný.* Slovotvorne i významovo toto prídavné meno súvisí s podstatným menom *odštep* (podoba *odštiep* je neústrojná), preto odporúčame iba znenie *odštepný.* Táto podoba je okrem toho v súlade so zákonnými predpismi i s učebnicami. Hovorme a píšme *o d š t e p n ý závod,* nie *odštiepny závod.*

Jednohlasne a jednomyseľne

V dennej tlači, ale najmä v právnej publicistike sa výrazy *jednohlasne* a *jednomyseľne* používajú promiskue. SSJ I, 645 takéto používanie podporuje. Jednohlasný sa tu rovná „jednomyseľný" a opačne. Obsah obidvoch výrazov je totiž ten istý.

Ak ide o hlasovanie a všetci hlasovali za predložený návrh, t. j. hlasovanie sa skončilo ako jeden hlas, skončilo sa *jednohlasne* iba preto, že všetci boli pritom jednej mysle. O požiadavke, aby sa výraz *jednohlasne* používal len tam, kde sa hlasovalo v technickom zmysle slova (tajne lístkami alebo aklamáciou), a aby sa výraz *jednomyseľne* obmedzil iba na tie prípady, v ktorých sa skúma názor na vec a v ktorých sa zisťuje jednomyseľnosť respondentov, treba uvažovať z hľadiska pregnantnosti dikcie. V konkrétnej situácii treba uvážene voliť primeranejší z rovnoznačných prostriedkov. Napr. veta *Hlasovanie sa skončilo jednomyseľne* znie primeranejšie ako významovo rovnoznačná veta *Hlasovanie sa skončilo jednohlasne.*

Východzia súvaha?

Termín *východzia súvaha* nachádzame aj na úradných tlačivách. Keby šlo o to, že napr. termín *počiatočná súvaha* dostačujúco nekryje obsah pojmu *východzia súvaha,* treba rešpektovať SSJ V, 226, ktorý výslovne upozorňuje, že *východzí* je správ. *východiskový*. Podľa toho má byť *východiková*, a nie *východzia súvaha.* Ide o súvahu, z ktorej sa vychádza pri skúmaní nejakého účtovného stavu a ktorá je na posúdenie preverovaného účtovného stavu východiskom. Pri adjektíve *východiskový* sa treba zastaviť aj preto, že je bežné napr. pri tvorbe cien a pri analýze nákladov. Aj tu ekonomika operuje termínmi *východisková cena* a *východiskové náklady* (pozri Slovník polit. ekonómie, Bratislava 1966, 765). Nemožno celkom súhlasiť s Zaunerom (s. 489), keď prídavné meno *východiskový* stotožňuje vo svojej Praktickej príručke s adjektívom *základný.* Presnejší je SSJ, ktorého autori si uvedomili, že existujú prípady, v ktorých treba presnejšie diferencovať medzi východiskom a základňou, t. j. keď východisková základňa nemusí byť základnou.

Pridruženár?

V poslednom čase sa stretávame v dennej tlači s novotvarom *pridruženár.* Ako pridruženári sa pomenúvajú pracovníci zamestnaní v pridruženej výrobe JRD, MNV, príp. v športových alebo v iných organizá-

ciách. Nazdávame sa, že novotvar *pridruženár* by sa mal používať v úvodzovkách a iba v pejoratívnom zmysle, keď sa má označiť fušer alebo zlatokop v remesle.

Š. Sabol

Nadbytočná predpona

V dennej tlači sme čítali takúto vetu: *200 škôl čaká na dokompletizáciu* (Smena 4. 8. 1970). Pozastavili sme sa nad slovom *dokompletizácia.* Zo slovotvorného hľadiska je to predponová odvodenina od podstatného mena *kompletizácia.* Slovník slovenského jazyka vysvetľuje termín *kompletizácia* ako „doplnenie, doplňovanie; úplné vybavenie". Výstižnejší by bol výklad „doplnenie niečoho na stav relatívnej úplnosti". Význam podstatného mena *kompletizácia* obsahuje teda významový prvok „úplnosť", ktorý tvorí významové jadro tohto slova (podobne ako v adjektíve *kompletný* a v slovese *kompletovať, kompletizovať),* a významový prvok „doplnenie". Tieto dva sémantické prvky obsahujú aj niektoré slovesá s predponou *do-,* napr.: *dobudovať, dohotoviť, dokonať, dokončiť, doplniť, dorobiť* a i. Pri týchto slovesách je nositeľom oboch uvedených významových prvkov predpona *do-.* Tým si vysvetlíme, že sa predpona *do-* môže nadmerne, nadbytočne využívať aj pri takých výrazoch, ktoré už samy svojím základom dostatočne zreteľne vyjadrujú význam „doplnenie na stav úplnosti". A to je práve prípad podstatného mena *kompletizácia.* Predpona *do-* pri tomto podstatnom mene je teda nadbytočná, pretože k významu slova *kompletizácia* nepridáva nijaký nový významový odtienok. Preto výraz *dokompletizácia* nepokladáme v spisovnej slovenčine za potrebný. Nie je potrebné ani sloveso *dokompletizovať, dokompletovať* (nedávno sme ho počuli v rozhlase) popri *kompletizovať, kompletovať.* Slovník slovenského jazyka právom zaznamenáva iba výrazy *kompletovať, kompletizovať, kompletizácia* a nezaznamenáva výrazy ‚dokompletovať, dokompletizovať, dokompletizácia'.

Š. Peciar

Transfer, transferná listina

V súvislosti s prestupmi futbalistov z jedného oddielu do druhého sa dnes veľmi často stretávame s výrazmi *transfer, transferná listina* alebo *transfer listina.* Slovo *transfer* pochádza z latinčiny a v Slovníku slovenského jazyka nájdeme pri ňom toto vysvetlenie: 1. prevod peňažných

alebo kapitálových hodnôt, 2. presun, odsun obyvateľstva, 3. prenos schopností z jednej duševnej oblasti do druhej. SSJ uvádza aj prídavné meno *transferový* a sloveso *transferovať*. Slovník cudzích slov (SPN, Bratislava 1965) vysvetľuje slovo *transfer* podobne ako SSJ, pričom uvádza prídavné meno *transferný* s významom „prepravený, prenesený, preložený". Anglicko-slovenský slovník (Bratislava 1968) popri iných významoch uvádza aj význam „prevodná listina".

Slovo *transfer* sa začalo používať aj v oblasti profesionálneho futbalu, kde nadobudlo význam „prevodná listina, na ktorú sa zapisujú hráči uvoľnení na predaj inému mužstvu". Z anglického profesionálneho futbalu sme slovo *transfer* prevzali aj od nášho futbalu. Podľa prestupového poriadku sa so zmluvným hráčom môže jeho futbalový oddiel dohodnúť, že ho zahlási futbalovej asociácii na transfernú listinu. Potom ktorýkoľvek oddiel, ktorý má o hráča záujem, môže ho za dohodnutú sumu získať.

Pri čítaní dennej tlače sme si všimli, že sú isté rozpaky, či sa dá od slova *transfer* utvoriť príslušné vzťahové prídavné meno a v akej podobe sa má v spojení so slovom *listina* používať. Niekde sme sa stretli so spojením *transferná listina*, niekde zase len so spojením *transfer listina*. Ba dokonca sme si všimli, že v tom istom článku sa použil dvojaký spôsob. Niekoľko príkladov z dennej tlače: *Po čase sa podarilo konštatovať, že transferné listiny vznikli aj v profesionálnom systéme predovšetkým práve preto, aby si futbaloví hráči nepripadali ako dostihové kone. — Transferná listina je futbalový „termínus technikus" (!), ktorého vyslovenie ešte nedávno vzbudzovalo u našich ľudí nielen známy pocit diaľok, ale aj hrôzy. — Je pravdepodobné, že ho Slávia zatiaľ z transfer-listiny stiahne.* (Všetky citáty sú zo Smeny 18. 10. 1969) *Finančné odmeny, transfer-listiny a pod. zvýrazňujú len materiálnu stránku a zatláčajú do pozadia morálnu a politickú stránku.* (Smena 30. 4. 1970) *Oddiely taktiež chcú vyriešiť otázku transfer-listín nového prestupového poriadku.* (Smena 27. I. 1970) *O transfer listine hovoril za všetkých predseda Slávie Praha J. Vopravil.* (Večerník 23. 2. 1970) *Masopusta dal klub Grossing na transfer listinu.* (Smena 29. 4. 1970) Z príkladov vidieť, že raz sa používa spojenie *transferná listina*, inokedy sa píše *transferlistina* ako jedno slovo, *transfer listina* ako dve slová alebo so spojovníkom *transfer-listina*. Spojenie *transfer listina*, resp. *transfer-listina* neodporúčame používať; v spisovnej slovenčine v takýchto prípadoch dávame prednosť spojeniu zhodného prívlastku s podstatným menom. Takisto neodporúčame používať zložené slovo *transferlistina*, lebo v spisovnej slovenčine takýmto spôsobom zložené slová netvoríme. Zostáva teda len spojenie vzťahového prídavného mena s podstatným menom *listina*. Od podstatného mena *transfer* môžeme náležite utvoriť vzťahové prídavné meno príponou *-ný* alebo príponou *-ový*. SSJ uvádza iba podobu *transferový* na základe dvoch dokladov v

dokladovom materiáli. Napriek tomu sa pri spojení s listinou prihovárame za podobu *transferný*, ktorú uvádza spomenutý Slovník cudzích slov. V tlači sme sa totiž zatiaľ nestretli so spojením *transferová listina*, ale len so spojením *transferná listina*, čo ukazuje, že táto podoba je už čiastočne zaužívaná. Okrem toho podobu *transferná listina* odporúčame analogicky podľa spojení *prevodný lístok, prevodný príkaz, prevodný výkaz*, ktoré sú už ustálené.

M. Považay

SPRÁVY A POSUDKY

Zahraniční slovakisti už po šiesty raz na Slovensku

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave zorganizovala už po šiesty raz v dňoch 3. VIII. až 28. VIII. 1970 Letný seminár slovenského jazyka a kultúry — Studia Academica Slovaca (SAS). Zúčastnilo sa na ňom deväťdesiatdeväť slavistov a iných kultúrnych pracovníkov zo šestnástich krajín Európy a zámoria. V tejto stručnej správe by sme chceli poskytnúť základné informácie o VI. ročníku seminára.

Seminár si kladie za cieľ podať účastníkom základné informácie o súčasnom stave a vývine slovenského jazyka, literatúry a umenia (v rámci prednášok), umožniť zahraničným slavistom osvojiť si praktické základy konverzačného štýlu slovenčiny (v rámci lektorských cvičení) a umožniť im, aby sa oboznámili so súčasným politickým, vedeckým, kultúrnym a umeleckým životom na Slovensku a aby videli aj naše prírodné krásy.

Tieto úlohy seminár úspešne splnil. Na tohtoročnom seminári odzneli tieto prednášky (uvedieme ich v poradí, v akom boli prednesené): E. Pauliny, *Bernolákova a Štúrova kodifikácia spisovnej slovenčiny;* J. Stanislav, *Zo slovenskej historickej syntaxe;* J. Mistrík, *Exaktná typológia textu;* J. Oravec, *Sémantický systém prvotných predložiek v slovenčine;* Š. Ondruš, *Metóda slovenského etymologického slovníka;* J. Horecký, *Generatívna fonológia slovenčiny;* P. Ondrus, *Neplnovýznamové slová v slovenčine;* J. Štolc, *Atlas slovenského jazyka a slovenská dialektológia;* R. Krajčovič, *Dejiny slovenského jazyka* (tri prednášky).

Zo slovenskej literatúry boli prednesené tieto prednášky: S. Šmatlák, *Súčasná slovenská poézia;* K. Rosenbaum, *Ladislav Novomeský — básnik a publicista;* M. Gáfrik, *Slovenská moderna;* J. Ševček, *Estetické modely slovenskej prózy;* M. Gašparík, *Literárne dielo P. O. Hviezdoslava;*

M. Pišút, *Andrej Sládkovič a slovenský romantizmus;* F. Miko, *Štýl klasickej slovenskej prózy;* I. Kusý, *Slovenská próza na prelome storočí.*

Niektoré obdobia slovenských dejín osvetľovali tieto prednášky: M. Gosiorovský, *Idea česko-slovenskej federácie v období 1918—1968;* J. Butvin, *Štátotvorné snahy Slovákov v období 1848—1918;* J. Dekan, *Staršie dejiny Bratislavy.*

Zo slovenského umenia a kultúry si frekventanti seminára vypočuli tieto prednášky: J. Kresánek, *Utváranie národného štýlu v slovenskej hudbe;* J. Komorovský, *Slovenská ľudová slovesnosť vo vzťahu k folklóru Slovanov;* S. Vrbka, *Päťdesiat rokov Slovenského národného divadla;* A. Marenčin, *Päťdesiat rokov slovenského filmu;* K. Kahoun, *Slovensko a jeho pamiatkové bohatstvo.*

Na lektorských cvičeniach sa používali tieto skriptá, učebnice a knihy: J. Prokop, *Slovenčina pre milovníkov slovenskej kultúry — intenzívny kurz jazyka slovenského pre začiatočníkov;* P. Baláž — M. Darovec, *Slovenský jazyk — príručka pre cudzincov;* J. Mistrík, *Štylistika slovenského jazyka;* E. Pauliny, *Krátka gramatika slovenská;* E. Pauliny — J. Ružička — J. Štolc, *Slovenská gramatika.*

V rámci exkurzií si účastníci tohtoročného seminára prezreli Bratislavu, navštívili Modru a Piešťany a na záver videli Nitru, Topoľčianky, Bojnice, Martin, Dolný Kubín, Vysoké Tatry, Dobšinskú ľadovú jaskyňu, Banskú Bystricu, Krupinu a Banskú Štiavnicu. Svoj obzor o slovenskej kultúre a umení si účastníci seminára rozšírili návštevou troch slovenských filmových predstavení, večierkom slovenskej poézie, stretnutím so slovenskými spisovateľmi, besedou s pracovníkmi slovenských vydavateľstiev a návštevou Univerzitnej knižnice v Bratislave. Pre nedostatok miesta sme nemohli vymenovať všetky kultúrne podujatia. V skutočnosti ich bolo omnoho viac.

J. Bartoš

SPYTOVALI STE SA

Zemiaky s modrou oblohou. — Ľ. T. Bratislava: „V poslednom čase som sa stretol viac ráz s nesprávne použitým výrazom *obloha* na jedálnom lístku. V hoteli Šport v Starom Smokovci mali na jedálnom lístku aj teľacie pečené, mastené zemiaky a oblohu. Ja som si objednal toto jedlo s tým, že oblohu si želám modrú.

Prosím Vás, ironizujte nesprávne používanie uvedeného výrazu v súvislosti s jedálnym lístkom v niektorej jazykovej relácii. Je mi doslova nanič pri či-

tani jedálnych lístkov. Sú tam spochabené výrazy začínajúc angličtinou a končiac hádam hotentotčinou, a k tomu ešte aj obloha!

Som technicky založený človek, ale neznášam prznenie materinského jazyka, preto som Vám musel toto napísať."

Chápeme rozhorčenie nášho pisateľa nad jazykovými nepodarkami, s ktorými sa stretáme na jedálnych lístkoch, a radi by sme verili, že irónia je najúčinnejší prostriedok na ich odstránenie. Skúsenosť je však skôr taká, že sa aj tá najoprávnenejšia kritika dakedy vôbec nedostane pred oči a do uší vinníka, a ak predsa len áno, rozmnoží sa rad takýchto vinníkov zasa dakde inde. Ostáva nám teda iba veriť, že chyby proti našej reči budú trpezlivo napravať nielen jazykové príručky a zopár stálych rubrík, ale že ich bude odsudzovať verejnosť, ktorej záleží na kultivovanej reči.

O spomínaných „spochabených výrazoch" a iných chybách na jedálnych lístkoch sme priniesli dosť podrobný rozbor nedávno v našom časopise (Eduard Et. Gašinec, *Jazyková kultúra v pohostinstve*, KS 6, 1970, 208—211). Zdalo by sa, že prehľad uvedených chýb je priam vyčerpávajúci, ale repertoár nášho pohostinstva je predsa len bohatší. Svedčí o tom aj smokovská *obloha k pečenej teľacine*. Dúfajme, že je to už len špecialita hotela Šport. Už sme totiž upozorňovali aj na túto chybu, a to v rozhlasovej jazykovej poradni. V knižnom vydaní rozhlasových relácií je spracovaná táto téma v Jazykovej poradni III, Bratislava 1964, 105.

Slovo *obloha* vo význame „obloženie, príloha" v slovenčine nejestvuje. Nejestvuje ani v spisovnej češtine, Slovník spisovného jazyka českého ho zaraďuje do kuchárskeho slangu. Slangové prostriedky do písaného prejavu nepatria, a to tým menej, ak nejde o známe, domáce slangové prostriedky, ale o prostriedky prevzaté, na prvý pohľad významovo nejasné. Ako teda nahradiť oblohu? Na jedálnom lístku buď slovom *príloha* (to je všeobecne pokrm pridávaný k hlavnému jedlu) alebo *obloženie* (toto slovo vyjadruje už istý spôsob podania prílohy k základnému jedlu, zvyčajne je to ozdobne uložená zelenina, vajce ap.). V starších časoch sa takýto spôsob podávania prílohy volal *garnírovanie*. Ešte u Vansovej čítame: *Keď sa mäso dá na stôl, obloží alebo garníruje sa.* Dnes však už slovo *garnírovanie* nepatrí do súčasnej spisovnej slovenčiny, pociťuje sa ako mierne zastarané najmä pre svoj cudzí pôvod.

Spomínaný jedálny lístok s krátkym textom *teľacie pečené, mastené zemiaky a obloha* by si vyžadoval ešte viac pozornosti. V slovenčine sme vždy mali *teľacinu, hovädzinu, husacinu, kačacinu*, nie *teľacie, hovädzie, husacie, kačacie;* zemiaky jeme obyčajne *omastené*, nie *mastené*. Jedálny lístok by mohol teda vyzerať celkom domácky a pritom správne: *pečená teľacina, omastené zemiaky, obloženie* — alebo *obložená pečená teľacina, omastené zemiaky.*

M. Pisárčiková

Žeriavničiek, nie žeriavníčok — Istý náš stály čitateľ z Bratislavy nám napísal, že v bratislavskom Večerníku sa stretol s dvojakým písaním 2. pádu množného čísla od pomenovania *žeriavnička: žeriavničiek* i *žeriavníčok*. Spytuje sa nás, ktorá z uvedených podôb je správna.

Otázka, s ktorou sa na nás obrátil náš čitateľ, sa vyskytuje častejšie. Ťažkosti s tvorením 2. pádu množného čísla podstatných mien ženského rodu majú mnohí používatelia jazyka. Pousilujeme sa stručne odpovedať nášmu čitateľovi. Druhý pád množného čísla podstatných mien ženského rodu, ktoré sa skloňujú podľa vzoru žena (sem patrí aj pomenovanie *žeriavnička)*, sa tvorí pomocou vkladnej hlásky, a to samohlásky alebo dvojhlásky. Základnou vkladnou hláskou je dvojhláska *ie*. Vkladá sa v jednoslabičných slovách *(hra — hier)* a vo viacslabičných slovách po predchádzajúcej krátkej slabike *(žena — žien, farba — farieb, učiteľka — učiteliek)*. Samohláska *o* sa vkladá po predchádzajúcej dlhej slabike, pričom však druhá spoluhláska zo spoluhláskového radu nemôže byť niektorá zo spoluhlások *m, n, l, r, v (čiapka — čiapok, látka — látok, robotníčka — robotníčok)*. Samohláska *e* je po predchádzajúcej dlhej slabike alebo po spoluhláske *j*, ak druhá spoluhláska v spoluhláskovej skupine je *m, n, l, r, v (výhra — výher, výzva — výzev, vojna — vojen)*. V tejto skupine sú možné aj tvary s vkladnou dvojhláskou *ie (výhier, výziev)*, avšak iba ak nepredchádza spoluhláska *j*.

Podľa toho, čo sme uviedli, v prípade pomenovania *žeriavnička* treba použiť vkladnú hlásku *ie*, a nie *o*, lebo predchádzajúca slabika je krátka *(i)*; 2. pád množného čísla bude teda znieť *ž e r i a v n i č i e k*, a nie *žeriavničok*. Podobne je to napríklad aj pri pomenovaniach *učiteľka - učiteliek* (nie *učiteľok)*, *výchovávateľka — výchovávateliek* (nie *vychovávateľok)*, *predavačka — predavačiek* (nie *predavačok)* atď.

Š. Michalus

Do rúk dr. Jedličku i do rúk dr. Jedličkovi. — náš čitateľ F. K. z Nitry nám napísal: „Stretol som sa so spojením *do rúk dr. Jedličkovi*. Dosiaľ som však všade čítal iba spojenie s genitívom *(do rúk dr. Jedličku)*. Môže sa v spisovnej slovenčine použiť v uvedenom spojení aj datív?"

V zaužívanej administratívnej formule *do rúk pána XY* — v našom prípade *do rúk dr. Jedličku* — sa na predložkový genitív *do rúk* viaže ďalšie genitívne spojenie *pána (doktora) Jedličku*. Toto vyjadrenie je v spisovnej slovenčine bežné a z hľadiska spisovnej normy správne.

Druhý spôsob — *do rúk dr. Jedličkovi* — je síce zriedkavejší, ale nie je nesprávny. List je adresovaný niekomu — *dr. Jedličkovi, do rúk dr. Jedličkovi,* treba ho odovzdať dr. Jedličkovi do rúk. Nevidíme dôvody, pre ktoré by sa spojenie s datívom nemohlo používať.

Je zaujímavé, že aj v iných jazykoch, napr. v nemčine a v angličtine sú takisto dve možnosti vyjadrenia, ale v ruštine sa používa len formula s tretím pádom.

Vyjadrenie *do rúk dr. Jedličkovi* je takisto správne a spisovné ako zaužívané spojenie *do rúk dr. Jedličku,* len je zriedkavejšie.

P. Novák

Do rúk dr. Jedličku i do rúk dr. Jedličkovi. P. Novák . 32

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Ročník 5, 1971, číslo 1.
Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Oľga Urbaníková. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili Západoslovenské tlačiarne, n. p., prevádzka 46, Partizánske. Povolené výmerom SÚKK, č. 1015/IV-68.
© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1971.

Cena Kčs 3,—.